

TÜRK VE HITİT MİTOLOJİLERİNDE HAYVAN MITLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Comparison of Animal Myths in Turkic and Hittite Mythologies

Mehmet ÇINAR*
Hasan Ali ŞAHİN*

Öz

Hititler, Anadolu'da güçlü ve etkili bir topluluk olarak varlık göstermiştir. Hitit mitleri, onların inanç sistemleri ve kültürel yapıları hakkında önemli bilgiler sunan temel kaynaklar arasında yer alır. Anadolu'da ortaya çıkan mitlerin ritüellerle doğrudan ilişkili olduğu açıkça görülür; Hitit mitolojisi de bunun belirgin bir örneğidir. Benzer şekilde, Türk kültüründe de hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Hayvanlar, Türklerin inanç dünyasında kutsal bir konuma oturmuş; evreni anlamlandırmaya çalıştıkları dönemlerde önemli olayların kaynağı olarak görülmüş ve bu nedenle kutsiyet atfedilmiştir. Hititlerde de hayvanların ayrı bir öneme sahip olduğu, bazı hayvanların kutsal kabul edildiği bilinmektedir. Bu yönüyle iki kültür arasında hayvanlara yüklenen mitolojik anlamlar bakımından benzerlikler kadar farklılıklar da göze çarpmaktadır. Bu çalışmada, her iki kültürde yer alan hayvan mitleri karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Öncelikle mitoloji kavramına açıklık getirilmiş, ardından her iki mitolojide de çok sayıda hayvan bulunmasına rağmen, kapsamın sınırlılığı nedeniyle yalnızca kurt, kartal, geyik, aslan, boğa (öküz, inek) ve yılan üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, Türkler ve Hititler için bu hayvanların neyi sembolize ettiği, benzerlikleri ve farklılıkları somut örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Türk mitolojisi, Hitit mitolojisi, mit, hayvan, kültür.

ABSTRACT

The Hittites emerged as a powerful and influential community in Anatolia. Hittite myths are among the primary sources providing valuable insights into their belief systems and cultural structures. It is evident that myths originating in Anatolia were closely linked to rituals, and Hittite mythology stands as a clear example of this connection. Similarly, animals hold a significant place in Turkish culture. They were regarded as sacred, as they were often associated with major events during the periods when Turks sought to make sense of the world. Among the Hittites, animals

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye. E-posta: b.mehmet.c@hotmail.com. ORCID: 0009-0005-7040-4347.

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kayseri/Türkiye. E-posta: hasahin@erciyes.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7391-7598.

This article was checked by Turnitin.

were also of particular importance, with certain species considered sacred. In this respect, both cultures exhibit not only similarities but also differences in the mythological roles attributed to animals. This study conducts a comparative analysis of animal myths present in both mythologies. After first clarifying the concept of mythology, the research focuses specifically on the wolf, eagle, deer, lion, bull (ox, cow), and snake, as including all mythological animals would not have been feasible. The study seeks to reveal, through concrete examples, what these animals symbolize for the Turks and the Hittites, highlighting their similarities and differences.

Keywords: Turkish mythology, Hittite mythology, myth, animal, culture.

Giriş

Mitoloji, Yunanca myth, “masal, öykü, hikâye, efsane” ve logos “söz” kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur ve insanların hayal gücünün ürünüdür. İnsanlara farklı yollarla anlatılamayacak şeyleri simgelerle anlatan mitos, eski toplumların hayatlarında önemli bir konumdadır (Karauğuz, 2021: 15). Mitin herkes tarafından kabul gören bir tanımının yapılması güçtür. Mit, ilkel dönemlerden haberler verir. Bazı şeylerin nasıl oluştuğunu anlatır ve sürekli bir yaratma vardır. Mitler aynı zamanda kutsal hikâyeleri de anlatmaktadır. Dünyayı kuran ve bugüne gelen değerleri kutsal, olağanüstü oluşumları açıklar. Hikâyeler gerçek ve sahte hikâyeler olarak ayrılmıştır. İkisinde de tarihi olaylar vardır. Mitler, bulundukları olaylarla ilgilidir ve yalnızca insanların, hayvanların, bitkilerin kökenini anlatmakla kalmaz ayrıca bugünkü toplumların ne olduğunu, nasıl yaşadığını da anlatır. Doğaüstü yaratıcı güçler vardır ve başlangıçta evrenin ve insanın yaratılışından sonra diğer olaylar gerçekleşmiştir. Bugünkü insan ise bu mitik olaylar sonucunda ortaya çıkmıştır (Seyidoğlu, 2017: 16-18). Mitlerin ortaya çıkışında en önemli etkiye sahip olgu din olmuştur. Çeşitli törenler ve ritüeller mitlerin oluşmasında kaynaklık etmişlerdir. Her dinin ortaya çıkardığı mitolojisi bulunmaktadır (Çoruhlu, 2002: 12). Fuzuli Bayat bu konuya “İlk mitlerde ayin, merasim, ritüel teşkil eden unsurlar çok güçlüdür. Demek ki mit, yalnız sözlü anlatım olmayıp, aynı zamanda gösteridir, hatta bir bakıma kutsalın tecessümü ve terennümüdür” sözleriyle değinmiştir (2017: 14).

Semboller; içinde barındırdığı zengin anlamlar ile birlikte insanlık tarihinde insanların, milletlerin dünyayı ve evreni anlamlandırmasında, bunu yaşama aktarma noktasında önemli olmuştur. Semboller kelimelerden daha güçlü bir etkiye ve işleve sahip olmuşlardır. Bu sembollerden birisi de hayvan sembolleridir. Hayvan sembolleri tarihsel süreç içerisinde milletlerin

yaşam ve inançları hakkında kendilerinden sonraki insanlara bilgi veren en önemli unsur olarak yerini almıştır.

Mitlerin meydana geldiği dönemlerde toplumların geçim kaynağının avcılık ve hayvancılık olması, o toplumlar nezdinde hayvanların ehemmiyetini artırıcı bir sebep olarak karşımıza çıkar. Avcı, hayvan öldürmezse ailesini besleyemez, hayvan yetiştiren ise hayvanlarını kaybederse yaşayamaz. Her iki grubunda geleceği hayvanlara bağlıdır. Her toplumda neredeyse her hayvanla ilgili çeşitli mitolojiler olduğu görülmektedir. Belli bir toplumda ve yerde kutsallık kazanmamış hayvan bulunmamaktadır. Hayvanlar arasında bazıları daha gizemli olduğu için kutsal kabul edilmiştir. İnsanlarla daha yakın temas halinde olan hayvanların mitolojik olarak dönüşüme uğradığı görülmektedir (Roux, 2023: 15-17). Birçok halk inancı eski hayvan kültürünün izlerini taşımaktadır. Bu inanışlar bir yönden Nuh'u ve Süleyman'ı anlatan etiyolojik efsanelere dayanırken bir yönden de tabular, yasaklar, kehanetler şeklinde yaşamaya devam etmektedir (Boratav, 2012: 73).

Her coğrafya, üzerinde yaşayan milletin kültürünün oluşumunda büyük bir etkiye sahiptir. Coğrafi koşullar, milletlerin inançlarını, yaşam biçimlerini ve diğer toplumlarla ilişkilerini doğrudan şekillendirir. Dünyanın en eski ve köklü milletlerinden biri olan Türkler, tarih boyunca etkin bir millet olarak varlık göstermiştir. Tarihi süreç içinde farklı yönlerle göç etmiş ve bu süreçte karşılaştıkları halklarla etkileşimde bulunmuşlardır. Bu kültürel etkileşimler, zamanla milletin kültürel yapısında iç içe geçmiş katmanların oluşmasına neden olmuştur. Bu izler, Türk mitolojisinde açıkça görülebilmektedir. Türkler, bozkırda yaşayan diğer milletlerle ortak öğelerin yanı sıra kendilerine özgü farklı öğeleri de bünyelerinde barındırmıştır. Türklerin hayatı ve evreni anlama biçimi kapsamlıdır; destanlar ve efsaneler kültür ve inançlarını şekillendirmiştir. Türk mitolojisi, milletin kültürünü, inancını ve hayat görüşünü bütüncül biçimde ortaya koyar. Tabiata ve hayvanlara her zaman önem verilmiş, doğa ve evrenle uyumlu yaşamının soyun devamı için gerekli olduğu inanılmıştır. Bu nedenle Türkler, hayvanlara saygılı ve özverili bir yaklaşım göstermişlerdir. Hayvanlar yalnızca binek, tarım aracı veya besin kaynağı olarak görülmemiş; aynı zamanda yoldaş, kutsal bir yol gösterici ve doğanın sırlarını bilen üstün varlıklar olarak kabul edilmiştir. Hayvanların doğadaki hayatta kalma içgüdüleri, insanlar için örnek teşkil etmiştir. Yaratılış mitlerinde hayvanlara kutsallık atfedilmiş ve bu kutsallık On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde açıkça görülmüştür. Her yıla bir hayvan adı verilmiş ve bu hayvanlara özel anlamlar yüklenmiştir.

Başta öküz, geyik, köpek ve at olmak üzere çeşitli hayvanlar evcilleştirilerek uygarlaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. İnsanların hayvanlarla doğal dengeyi gözeterek kurduğu ilişki, günümüz insanının doğadan ve hayvanlardan soyutlanmış yaşamına önemli bir mesaj sunmaktadır (Aça ve Yolcu, 2019: 417). Türk kültüründe hayvanlar kutsal kabul edilmiş, sembolize edilmiştir. Hayvanların bazen şans getirdiğine, bazen de uğursuzluk getirdiğine inanılmıştır. Bu bağlamda kurt, Türkler için özel bir öneme sahip olmuştur. Dişi bir kurttan türediklerine inanılması, bu konu etrafında yaygın efsaneler oluşmasına yol açmıştır. Kurt, kutsal bir hayvan olarak görülmüştür. Türklerde neredeyse tüm hayvanların tanrılara kurban edildiği görülmektedir; özellikle şaman ayinlerinde hayvanların önemi büyüktür. At, kaplan ve kurt gibi hayvanlar bolluk ve bereketin sembolü olmuştur (Tansü ve Güvenç, 2015).

Mitolojilerde hayvanlar, temsil ettikleri karakteristik özellikleriyle sembolik olarak ele alınmıştır. Aynı zamanda insanlığa hediyeler, öğretiler sunmuş ve belirli konularda yardım eden varlıklar olarak tasvir edilmiştir (Sütçü, 2021: 153). Hititler, tabletlerde sıklıkla “Hatti Ülkesinin Bin Tanrısı”ndan bahsetmişlerdir (Akurgal, 1997: 119). Hititler, “Bin Tanırlı Halk” olana kadar fethettikleri yerlerin tanrısal varlıklarını benimsemiş ve geniş panteonlarına eklemişlerdir (Brandau ve Schickert, 2015: 56). Hitit mitolojisi, kendine özgü bir mitoloji olmasının yanı sıra, ana kaynak olarak Anadolu’da yaşayan Hattiler ve Mezopotamya’da yaşayan Hurriler’in mitlerini temel alır (Dinçol, 1982: 100). Hitit mitolojisinde tanrılar çoğunlukla hayvan biçiminde temsil edilmiştir; buna zoomorf kavramı denir. Tarımla geçimini sağlayan topluluklarda olduğu gibi Hititler için de hayvanlar toplumda özel bir öneme sahip olmuştur. Hayvanlar et, süt ve deri gibi ihtiyaçların karşılanmasının yanı sıra binek ve tarım aracı olarak kullanılmıştır. Bunun yanında, hayvanlar dini inançların bir parçası olarak da sembolik bir konum kazanmıştır. Hitit mitolojisi ve onun sembolleri, Hititlerin yaşamını ve dünyaya bakışını anlamak açısından çok önemli bir kaynaktır.

Anadolu’da Prehistorik Çağ’dan itibaren hayvanlar tanrılarla özdeşleştirilmiştir. Hayvanlar, doğanın gücünü simgeleyen birer sembol olarak kabul edilmiştir. Farklı hayvanlardaki çeşitli özellikler, tanrılara ve krallara yüklenerek simgeler oluşturmuştur. Hayvanın kendisi bir sembol olmanın ötesinde, sahip olduğu özellikler de formu veya uzvuyla sembolleştirilmiştir. Bazı hayvanlar iyiliği ve bereketi simgelerken, bazıları kötülüğü ve uğursuzluğu temsil etmiştir. Özellikle boynuzlu hayvanlar, güç, bereket ve uğurla ilişkilendirilmiştir. Birçok toplumda olduğu gibi Hitit dini yaşamında da hayvan

simgeleri önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli tanrı ve tanrıçalarla ilişkili olarak betimlenen bu simgeler, dinsel ve mitolojik boyutlarıyla öne çıkmaktadır. Hititlerin manevi dünyasında “tanrı-insan-hayvan” ilişkileri kadar, tanrı ve tanrıçaları sembolize eden hayvanların rolü de büyüktür (Özgül, 2023: 354-355). Türkler ve Hititler, yaşadıkları coğrafyalarda en çok karşılaştıkları hayvanlar üzerinden çeşitli mitler geliştirmişlerdir. Bu mitlerin ortaya çıkmasında coğrafya temel bir unsur olmuştur. Bu çerçevede, kurt, kartal, ge-yik, aslan, boğa (öküz, inek) ve yılan mitleri üzerinde durulmuştur. Karşılaş-tırılmalı olarak ele alınan bu hayvanlar, Türk ve Hitit kültürlerinde nasıl bir konuma sahip oldukları, neleri sembolize ettikleri ve mitolojide nasıl işlendi-ği açısından incelenmiştir.

Kurt

Kurt, eski Türk mitolojisinde en önemli hayvan olarak kabul edilmektedir (Roux, 2014: 56). Bunun temel nedeni, Türklerin kendilerini kurttan türemiş saymaları ve kurdun kendilerine yol gösterdiğine inanmalarıdır. Göktürkler, eski Hunların soyundan gelmektedir. Aşina adlı bir aileden türemişlerdir. İnaniş’a göre Aşina ailesi, komşu bir memlekete mağlup olduktan sonra öldürülmüş ve aralarından yalnızca on yaşında bir çocuk hayatta kalmıştır. Askerler çocuğun çok küçük olması nedeniyle onu öldürmemiş, ayaklarını kesip bir bataklıktaki otların içine bırakmışlardır. Daha sonra yanına bir dişi kurt gelerek çocuğu beslemiş ve büyütmiştir. Aralarında karı-koca ilişkisi oluşmuş, dişi kurt on erkek çocuk doğurmuştur. Zamanla bu çocuklar dışarıdan gelen kızlarla evlenmiş ve her birinden bir soy türemiştir. İşte Göktürklerin geldiği Aşina soyu, bu On-boylardan biridir (Ögel, 2010: 20-21).

Kurt, Türk destan ve efsanelerinde merkezi bir konumdadır. Güçlü ve hareketli bir hayvan olması sebebiyle Türklerin yaşamlarını ve güçlerini simgelemiştir. Göktürk destanlarında kurt motifi titizlikle işlenmiş, Türklerin soylarının devamı ve çoğalmasını temsil etmiştir. Kurt, aynı zamanda devlet ve kağanlık gibi unsurların da simgesi olmuştur. Oğuz Kağan Destanı’nda bir ışık içinden çıkarak konuşan kurt, üç kez Oğuz ordusuna yol göstermiştir. Göktürk hakanları, atalarının anısına saygı olarak otağlarının önüne kurt başlı tuğ dikmişlerdir; kurt başlı sancak, hakanlık alameti olmuştur. Bu gelenek, daha önceki atalara kadar uzanan bir sürekliliğe sahiptir.

Kurt yalnızca Göktürkler için değil, kendilerinden önceki ve sonraki birçok Türk boyu için de önemlidir. Diğer Türk boylarında da kurttan türeyişe dair destanlar bulunmaktadır; bu destanlarda kurt bazen dişi, bazen erkek olarak anlatılmaktadır. Eski Türk kültüründe kurt, “at” ile birlikte en önemli

hayvan olarak kabul edilmiştir (Gültepe, 2015: 596). Göktürkler, Tengri'nin Asena adlı dişi kurdu göndererek soylarının tükenmesini engellediğine inanırlar. Bu nedenle Asena onlar için büyük öneme sahiptir. Türk mitolojisinde kurt kutsal bir hayvan olarak görülmüş ve Türk milletinin sembolü Bozkurt olmuştur (Tanpolat, 2016: 26).

MS 6. yüzyıla ait bir Türk taş abidesinde, kurttan süt emen bir çocuk figürü yer almaktadır. Bu resim, kurtla ilgili eski mitolojik unsurlar arasında yer alır. “Kökböri” adı, kurdun gökle bağlantılı kutsal kökenini ve gökten geldiğini düşündürmektedir. Türk boyları, insana kurttan zarar gelmeyeceğine inanmışlardır. Türk mitolojisinde dişi kurt, diğer dünyanın sahibi gibi algılanmıştır. Kurt motifi, bereketi ve bolluğu simgelerken, şamanların koruyucu ruhu olarak da işlev görmüştür. Şaman davullarında yer alan kurt resimleri, Türk kültüründe vazgeçilmez bir unsur olmuştur. İki dünya arasında bağlantıyı sağlayan kurt, şamanın gizli dünya ile olan bağlılığını simgelemektedir (Beydili, 2003: 350-351).

Bahaeddin Ögel, Türk astronomi sistemindeki Büyük ve Küçükayı burçlarına atıfla şunları belirtmiştir: “Bir hakan, bir kırsakçı tutmak için 12 kurduna emrediyor. Kırsak göğşe uçuyor. Onu yerde kovalayan yedi kurt da kırsakçı göklerde kovalıyorlar” (Ögel, 1995: 124). Bu anlatım, Türk kozmogonisine göre kurdun göğşe bağlı olduğunu ve aydınlığı sembolize ettiğini göstermektedir. Kültigin Yazıtı'nın doğu yüzünde yer alan “Tanrı güç verdiği için babam hakanın ordusu kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş” ifadesi de bu durumu desteklemektedir. Kurt, Proto-Türk topluluklarında totem iken Hun devrinde ata kültürünün bir parçası olmuştur. Türk dünyasının farklı bölgelerinde kaya ve mezar taşları üzerinde, şaman elbiselerinde tanrı-kurt tasvirleri görülmektedir. Ayrıca kurt, destanlara, deyimlere ve dile konu olmuştur. Gök kurt ve Bozkurt özelliklerinin yanında renk simgeciği de vardır: ak kurt saflığı ve temizliği, al kurt yer unsurunu, kara kurt ise yeraltı unsurunu ve kötülüğü simgeler (Çoruhlu, 2002: 134-136).

Hitit metinlerinde ise kurt genellikle yabani hayvanlarla birlikte anılmaktadır. Bunlar arasında tilki, yılan, akrep, aslan, ayı, leopar ve yaban domuzu bulunur. Bunun nedeni, bu hayvanların doğada ortak yaşam alanlarını paylaşmasıdır. Leopar, yaban domuzu, ayı ve kurt metinlerde “tanrıların hayvanları” olarak belirtilmiştir. Kurt ve aslan, Tunnaviya ritüelinde; Halep'in Teşup'u ve Hepat'ıyla ilgili bir kült metninde; ayrıca Pittei adlı bir kadının gerçekleştirdiği doğum ritüelinde, Zuvi ritüelinde ve Luvi etkili bir çağırma ritüelinde birlikte anılmaktadır. Tanrıça Teteşhapi kültü ile ilgili bir metinde ise leopar ve kurt birlikte geçmektedir. Hititler günlük yaşamlarında da

kurtla sıkça karşılaşmıştır. Avlanma faaliyetleri nedeniyle kurt, tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Kurt, bayramlar, ritüeller, mitoslar, kehanetler, fal ve rüya metinleri ile Hitit dini yaşamına dair pek çok tablette; ayrıca bir saray kroniği, I. Hattuşili'nin fermanı ve yasa metinleri gibi idari belgelerde de geçmektedir. Hititlerde kurdun genellikle olumsuz anlamda olduğu görülmeyle birlikte, çift yönlü bir simge olarak da işlev görmüştür. Tehdit unsuru olarak algılanan bu hayvan, aynı zamanda kötülüğü çeken insanları koruyan ve birlik olmanın simgesi olarak görülmüştür. Suç işleyen kişiler kurt ile özdeşleştirilmiş ve toplumda kötü olarak kabul edilmiştir. Kurt, Kumarbi Döngüsü'ndeki Koruyucu Tanrının Gökteki Krallığı mitinde de olumsuzluğun temsili olarak geçer: "Koruyucu Tanrı dokuz yıl boyunca gökte kraldı. Bu yıllarda gök gürültüsü, kurtlar (ve) hırsızlar yoktu." Burada hırsızların ve kurdun olmaması olumlu bir simge olarak yorumlanabilir. Hititlerde kurt, doğum ritüelleriyle de ilişkilendirilmiştir. Örneğin, kurt ve aslan, yeni doğan bebeklere musallat olan Lamaštu isimli demonu temsil eder. Doğum ritüelinde bebek temizlenir ve kurt başı yakılır; burada yakma işlemi, kötü güçleri uzaklaştırmak amacını taşır (Çilingir Cesur, 2021: 473-475).

Kartal

Türklerde kartal önemli bir yere sahiptir. Çok yükseklerde uçan ve yuvasını sarp kayaların üzerine yapan kartallara kutsallık atfedilmiştir (Kafesoğlu, 2017: 287). Türklerin milli simgelerinden biri olan kartal, Şamanizm uygulamalarında sıkça yer almıştır. Gök Tanrı'nın simgesi olduğuna ve şaman ruhunu temsil ettiğine inanılmıştır. Kartal, şaman kıyafetlerinde ata ve yarıdımci ruhları simgeleyen bir hayvan olarak da yer almıştır. Göktürkler ve Uygurlarda kartal, hakanın simgesi olmuş; koruyucu ruhu ve adaleti sembolize etmiştir. Aynı zamanda güneşin ve gücün simgesi olarak da kabul edilmiştir. Gök Tanrı'nın simgesi olarak kartal ve bazı yırtıcı kuşlara kurban sunulmuştur. Kartalın hükümdarlık simgesi olarak kullanımı, İslamiyet sonrası dönemde de devam etmiş ve devlet armalarında yer almıştır (Çoruhlu, 2002: 133-134). Eski Türk boylarına ait kutsal semboller, kartal nevinden türemiştir. Kartalın en güçlü kuş olması sebebiyle, kartal sembolüne sahip boyun hakan olacağına dair görüşler bulunmakla birlikte, Oğuzlarda böyle bir kural yoktur (Ögel, 2010: 593). Orta Asya'da eski inançlarda kartalın Güneş ve Gök Tanrı'nın simgesi olduğuna inanılmıştır. Şamanizm'de ise kartal, ormanın ruhu olarak kabul edilmiştir. Yakutlarda kartal, baharın ruhunu temsil etmiş ve büyük saygı görmüştür. Kartalın bir kanat çırpışıyla buzlar erir, ikinci kanat çırpışıyla ise ilkbahar gelir. Yakutlarda kartalın adını vererek edilen yemin, en geçerli yemin olarak kabul edilmiştir; yalan yere yemin

eden kişinin ocağı söner ve nesli tükenirdi. Yanlışlıkla bir kartalı öldüren kişi, şamanla birlikte tören yapıp kartalı gömerdi; öldüren kişi hastalanabilirdi. Şaman, hastayı iyileştirmek için sembolik olarak çürük ağaçtan kartal yapar, onun adına at kurban eder ve kanıyla kartala ağız ile göz çizilirdi. Bu sembolik figüre kartalın ruhunun konduğuna inanılır ve ondan özür dilenirdi. Hasta iyileşinceye kadar figür evde asılı durur ve ritüel tamamlandığında kartal figürü ormana götürülerek ruhunun serbest bırakıldığına inanılırdı (Tanpolat, 2016: 7-8). Kartalın diğer kuşlardan daha kutsal olduğuna inanılmıştır. Türk mitolojisinde iyilik tanrısı Ülgen'in yedi oğlundan biri de Kara Kuş olarak anılmıştır. Erkek çocuklarından birinin adının Kara Kuş olması, sanat tarihi açısından önemlidir; çünkü sanat tarihinde yırtıcı kuş (kartal) tasvirleri yaygın olarak kullanılmıştır (Çoruhlu, 2002: 28). Kartal, Yakut Türkleri için ayrı bir öneme sahiptir. Yakutlarda çift başlı kartal geleneği bulunmakta ve şehirlerde bir sırtığın tepesinde ağaçtan yontulmuş bir kuş figürü yer almaktadır. Bu sırtığın göğze uzandığı ve tepesindeki kartalın Tanrının gücünü simgelediğine inanılmıştır. Türkler büyük kartal için Bürküt adını kullanmışlardır (Ögel, 1995: 78-79).

Görsel 1. Kartal motifli Kül-Tigin büstü (URL-1), Türklerde kartalın önemini ortaya koyan başlıca kaynaklardan birisidir.

Hititlerde kartal, güç ve özgürlüğün simgesi olarak görülmüş ve savaşın sembolü olarak kabul edilmiştir (Baysan, 2023: 51). Kartal, Hitit mitolojik efsanelerinde önemli bir konuma sahiptir. Hatti kökenli mitlerden biri olan Ebedi Olan İnsan Ruhunun Yolculuğu'nda, kartaldan pençeleriyle insan ruhunun getirilmesi istenmiştir (Karauğuz, 2021: 63). Benzer şekilde Telepinu'nun Kayboluşu mitinde, Güneş Tanrısı hızlı kartalı Telepinu'yu bulması için göndermiş, dağların zirvelerine bakmasını ve onu bulmasını istemiştir, ancak kartal başarılı olamamıştır. Fırtına Tanrısı'nın Kayboluşu mitinde de

benzer bir şekilde, Güneş Tanrısı hızlı kartalı göndererek kaybolan tanrıyı aratmıştır (Karauğuz, 2021: 66, 77).

Geyik

Türkler, geyiği kutsal hayvanlardan biri olarak kabul etmişlerdir. Geyik, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir ve özellikle dişi geyik, efsanelerde sıkça karşımıza çıkar. Bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biri, Gök-türk dönemine ait Çin kaynaklarında yer alan efsanedir. Ayrıca, zayıf örneklerle de olsa Sibiry Türklerinin mitolojilerinde ren geyiği motifine rastlanmaktadır. Genellikle dişi geyik; ilâhe, tanrıça ya da dişi bir ruh olarak tasavvur edilmiştir. Türk inanç sisteminde beyaz geyik ise özel bir kutsallığa sahiptir. Çin kaynaklarında aktarılan Göktürk efsanesine göre geyik, deniz tanrıçası kimliğinde karşımıza çıkmaktadır. Rivayete göre Göktürklerin atalarından biri, bir mağarada genç bir kadın kılığında görünen deniz tanrıçasıyla birleşmiştir. Ancak Göktürk hanı, sevdiği kadının aslında geyik olduğundan habersizdir. Bir gün çıktığı avda askerlerinden birinin ak geyiği öldürmesi üzerine mağaraya geri döndüğünde sevgilisini bulamaz ve gerçeği o zaman anlar (Ögel, 2010: 569-570).

Geyiğin kutsallığı nedeniyle bazı evlerde uğur getirmesi için duvarlara geyik boynuzu asıldığı bilinmektedir. Oğuz Kağan, halkını rahatsız eden canavarı öldürmek için ağaca geyik bağlamıştır. Uygurlar döneminde ise geyik, bir inanç nesnesi olmaktan çok, avcılık pratiğinin bir parçası hâline gelmiştir. Geyik, Dede Korkut Hikâyeleri'nde de önemli bir motif olarak yer alır; bazen yol gösterici, bazen yardımsever, bazen ise insanı tuzağa düşüren bir figür olarak tasvir edilir (Gültepe, 2015: 597). Türk mitolojisinde geyik, avcılardan av hayvanlarını saklayan, av hayvanlarını koruyan ve yurdun sınırlarını bekleyen bir varlık olarak görülür (Bayat, 2016: 203).

Eski dönemlerde geyiğin bir totem olduğu, Pazırık kurganlarından çıkarılan atların başlarındaki geyik maskelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda, zamanla atın geyiğin yerini aldığını da göstermektedir. Geyiklerin ruhlarına sahip olmak amacıyla kurban edilmeleri de bu eski inançların bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Orta ve İç Asya'da gök unsuruyla ilişkilendirilen beyaz geyik son derece önemliyken, al ve kahverengi geyikler yeraltı unsuru ile bağlantılı kabul edilmiştir. Türk mitolojisinde avcılığı peşine takarak yeraltına götüren geyiklerle ilgili efsaneler de mevcuttur. Şaman törenlerinde geyik, kimi zaman suretine girilen hayvan-ata ya da ruhlardan biri olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle şaman elbiselerinde, kam davullarında ya da şamanik objelerde geyiğe ait temsiller veya parçalar

görmek mümkündür. Geyiğin simgesel anlamı, İslâmiyet'in kabulünden sonra da varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde geyik, bolluk ve bereketin sembolü olarak kabul edilmeye devam etmiştir (Çoruhlu, 2002: 142-143).

Avrupa Hunlarının da geyiklerle ilgili efsaneleri bulunmaktadır. Hunların menşeiyle ilgili bir anlatıda, dişi bir geyiğin onları bataklığa çektiği rivayet edilmektedir. Bu efsane, Bizans tarihçisi Jordanes tarafından aktarılmıştır. Rivayete göre Hun avcıları, geleneklerine uygun şekilde ava çıkmış ve avlanma avlana Maeotis bataklıklarının derinliklerine kadar ilerlemişlerdir. Bu sırada, nereden geldiğini anlayamadıkları dişi bir geyik karşılarına çıkmış ve bataklığın içine doğru onlara yol göstermeye başlamıştır. Avcılar, farkında olmadan geyiğin peşinden giderek bataklığın daha derinlerine girmişlerdir. Bir süre sonra bataklığın karşı yakasını görmüşlerdir; oysa Hunlar için bu bataklık, gözlerinde çok daha büyük görünmektedir. Karşı kıyıya, yani İskit topraklarına ulaştıklarında ise dişi geyik ortadan kaybolmuştur. Bu efsane, Hunların İskit ülkesini ele geçişi için sembolik bir dille anlatan tarihsel bir olayın mitolojik yansımasıdır. Benzer şekilde Oğuz Kağan Destanı'nda da, Oğuz Han bir ülkeyi fethetmek için yola çıkacağı zaman kutsal "Gökyeleli Kurt" ona yol gösterir, savaş tamamlandığında ise ortadan kaybolur. Hun anlatısında ise kurdun yerini geyik figürü almıştır (Ögel, 2010: 578-579).

Görsel 2-3. Çatalhöyük duvar resimlerinde av sahnesi. Çatalhöyük'te geyik çizimi (URL-2, 3).

Hititlerde ise geyik, Tanrı Ana'yı temsil etmektedir (Akurgal, 2007: 37). Kökeni MÖ. 3. binyıla kadar uzanan Geyik Tanrı Runda kültü ve Alacahöyük buluntularındaki geyik figürleri bu durumu açıkça kanıtlamaktadır (Brandau ve Schickert, 2015: 66). Geyik, Tunç ve Demir Çağı Anadolu uygarlıklarında da özel bir yere sahiptir. Anadolu'da yaygın bir tür olan geyik figürü, Neolitik Çağ'a kadar izlenebilmekte ve bir av tanrısı kültünün simgesi olarak değerlendirilmektedir. Yüzyıllar boyunca geyik tanrısının karakteri ve işlevleri

farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Çatalhöyük duvar resimlerinde ise, avcılıkla ilişkili sahnelerin yanı sıra özellikle geyik figürleriyle süslenmiş ritüel av sahneleri ve kutsal dans sahneleri dikkat çekmektedir. Bu durum, geyiğin aynı anda iki farklı kült işlevine sahip olduğunu düşündürmektedir. Hitit belgelerinde boğayla birlikte anılan geyik figürü, bu hayvanın Anadolu kültüründe ne denli benimsendiğini ve saygı gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Geyik, başlangıçta bağımsız bir kutsal varlık olarak, daha sonraki dönemlerde ise tanrılar biçiminde, hem hayvansal hem de bitkisel doğanın gücünü simgeleyen bir unsur hâline gelmiştir. Hitit ikonografisinde tanrılar çoğu kez geyiğin, yani kutsal hayvanlarının, sırtında ayakta durur vaziyette tasvir edilmiştir. Bu bağlamda geyik, koruyucu tanrıyı sembolize eden önemli bir figürdür. Hitit metinlerinde adı “Tuwat-/Ruwa(n)t” olarak geçen geyik tanrısının, hem büyük hem de küçük av hayvanlarının koruyucusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu tanrı, avcıları destekleyen, vahşi doğayı koruyan ve tehlikeli hayvanları insanların yaşam alanlarından uzaklaştıran bir güç olarak kabul edilmiştir (Özgül, 2023: 361-362). Geyik, Hitit toplumunda felaketlerden ve olumsuzluklardan koruduğuna inanılan “Koruyucu Tanrı”nın bir nişanesi olarak, yol gösterici niteliğiyle de önemli bir işlev üstlenmiştir. Ayrıca geyik motifi, Güneş Tanrıçası ile ilişkilendirilen ikonografik tasvirlerde de karşımıza çıkmaktadır (Sir Gavaz, 2016: 81-85). Geyik boynuzlarının her yıl düşüp yeniden çıkması, bu hayvanı yaratılışın, yenilenmenin ve döngüsellüğün bir sembolü hâline getirmiştir. Anadolu’da kapı üstlerine veya oda duvarlarına geyik boynuzu asma geleneği; ilerleyen dönemlerde ise geyik figürlü duvar halılarının evlerde yer alması, bu simgeselliğin yakın zamanlara kadar sürdüğünü göstermektedir (Özgül, 2023: 365).

Görsel 4. Bazı yerlerde bu tanrı “Koruyucu Ruh” ya da “Felek” manasına geldiği sanılan bir unvana sahiptir ve köy adamının tanrısıdır. Elinde bir tavşanla bir şahin tutar (URL-4).

Aslan

Türklerde aslan figürü, Budizm'in etkisiyle daha belirgin hâle gelmiş olsa da, Pazırık kurganlarından çıkarılan taşlar üzerindeki aslan tasvirleri, bu hayvanın Türk toplulukları tarafından çok daha erken dönemlerde bilindiğini göstermektedir. Eberhard'ın Çin kaynaklarından aktardığı bilgilere göre, aslan Çinliler arasında da tanınmakta, hatta "aslan oyunu" adı verilen bir oyun icra edilmekte ve vergi olarak halktan canlı aslan alınmaktaydı. Aslan, gök unsuru bağlamında savaşlarda zaferi simgeleyen bir varlıktır; aynı zamanda iyi-kötü, aydınlık-karanlık gibi karşıt kavramlarda da olumlu tarafı temsil eder. Aslan yelesi yiğitlik sembolü olarak algılanmış; Türklerde uzun saç ile aslan yelesi arasında simgesel bir bağ kurulmuştur. Budist mitolojisinde aslan, bazen tanrıyı ya da hükümdarı, bazen de tahtı simgeleyen bir figürdür. Bazı Çin kaynaklarında Türk hakanlarının aslan motifleriyle süslenmiş tahtlara oturduğu bilgisi yer almaktadır. Türk sanatında sıkça görülen kanatlı aslan tasvirleri, bu hayvanın gök unsuru ile ilişkilendirildiğini düşündürmektedir. İslâmiyet'in kabulünden sonra da aslanın sembolik anlamı devam etmiş; güç, koruyuculuk ve kudretin yanı sıra tahtın temsili olarak da işlev görmüştür (Çoruhlu, 2002: 136-137). Batı Türk dünyasında aslan, kutsal ve tanrısal bir hayvan olarak kabul edilmiş, özellikle Karahanlılar döneminde belirgin bir önem kazanmıştır. Uygur ve Oğuz topluluklarında "aslan" adının kişilere verilmesi, bu hayvana duyulan hayranlığın ve sembolik gücün tarihsel sürekliliğini göstermektedir. Bazı Türk coğrafyalarında ise aslan, mitolojik anlatılarda kurdun yerini almıştır (Roux, 2011: 34).

Hitit mitolojisinde aslan, Güneş Tanrıçası'nın simgesi olarak karşımıza çıkar (Çilingir Cesur, 2020: 106). Hatti kökenli Güneş Tanrıçası, Fırtına Tanrısı'nın eşi olup hem gök hem de yeraltı tanrıçası olarak ülkesine, insanlara ve hayvanlara bereket getirdiğine inanılmıştır. Onun kutsal alanı Arinna şehri olarak kabul edilmiş; Hitit metinlerinde "Arinna'nın Güneş Tanrıçası" olarak anılmış, Hattice unvanı ise "Toprağın Anası" olmuştur (Doğan Alpaslan ve Alpaslan, 2019: 203). Ana Tanrıça'nın simgesi olan aslan, onun gücünü ve kudretini sembolize eden en güçlü figürlerden biri hâline gelmiştir. Geç Hitit Beylikleri döneminde Tanrıça Kubaba tasvirlerinde, taht ayaklarındaki pençelerin stilize edilmesi, bu geleneğin Çatalhöyük'ten itibaren süregelen kültürel devamlılığını göstermektedir. Ayrıca Hattuşa kentinin kapıları, koruyucu ve kudretli özellikleriyle dikkat çeken çift aslan heykelleriyle süslenmiş; bu figürler, hem kentin hem de Tanrıça Kubaba'nın koruyucu gücünü simgelemiştir (Özgül, 2023: 357).

Boğa (Öküz/inek)

İnek, öküz ve boğa, insanlar tarafından başlangıçta yalnızca av olarak görülmüş; ancak zamanla evcilleştirilerek yerleşik yaşamın vazgeçilmez hayvanları hâline gelmiştir. Bu hayvanlar, et, süt ve deri gibi temel ihtiyaçların karşılanması yanı sıra tarım faaliyetlerinde ve yük taşımacılığında da kullanılmıştır. Güç ve bereketle özdeşleştirilmeleri nedeniyle pek çok mitolojik anlatıda da yer bulmuşlardır (Tanpolat, 2016: 38). Eski Türk kültüründe boğa ve öküz, alplik ve güç sembolleri olarak görülmüştür. Boğanın gücü temsil etmesi, onu hükümdarlık simgeleri arasında önemli bir konuma taşımıştır. Yak öküzünün kuyruğu ise tuğlarda kullanılmış, boğa göğsü ait kutsal bir varlık olarak kabul edilmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde boğa; güç, yiğitlik ve alplığın simgesi olarak anılırken, On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yıl sembolleri arasında yer almıştır (Çoruhlu, 2002: 145-146). Noyun Ula'daki Hunlara ait mezarlarda aslana benzetilen boğa kabartmalarına rastlanmıştır. Totemik inançların izlerini taşıyan Yakut Türklerinin bazı boy-ları, atalarının "Alaca İnek" olduğuna inanmış; Göktürkler döneminde kuzeyde yaşayan Kırgız Türkleri ise inekten türediklerini kabul etmişlerdir (Ögel, 1995: 537).

Hititler ise boğayı, tarımın ve hayvancılığın yanı sıra bereketin de sembolü olarak görmüşlerdir (Baysan, 2023: 51). Hitit inanç sisteminde boğa, en yüce tanrı olan Gök Tanrı'yı temsil etmektedir. Rahipler, bu sembolü sopalarının ucuna takarak geçit alaylarının önünde taşır, bu sopaları sallayarak ses çıkarmak suretiyle bazen dikkat çekmeyi, bazen de duaların başlangıç ve bitişini işaret etmeyi amaçlardı. Bu alemlerin tamamında çift boğa boynuzu motifi yer almaktadır. Ayrıca, "Dünya bir öküzün boynuzunda durur; öküz başını salladığında deprem olur" inancı da yaygındır (Akurgal, 2007: 37). Hititlerin baş tanrısı ise Fırtına Tanrısı'dır. Bu tanrı Hattiler tarafından Taru, Hurri-ler tarafından ise Teşup adıyla anılmıştır. Hitit metinlerinde ise "Hatti Ülkesi'nin Gök Tanrısı", "Göğün Tanrısı", "Hattuşa'nın Tanrısı" ve "Sarayın Tanrısı" gibi unvanlarla geçmektedir (Akurgal, 1997: 120).

Boğalar, geçimini tarımla sağlayan topluluklar için son derece önemli bir konuma sahiptir. Hitit döneminde boğaya tapınılması da bu bağlamda anlam kazanmaktadır (Akurgal, 2007: 105). "Cennetin tanrıları, yağmur, şimşek ve fırtına gibi doğal güçler aracılığıyla insanların hasatlarının kaderini belirlemekteydi. Bereket ya da kıtlık getiren bu göksel güç, tarıma katkısı ve kudreti nedeniyle boğa ile sembolize edilmiş, bu nedenle boğalar kutsal kabul edilmiştir" (Baysan, 2023: 55). Orta Bronz Çağı'nda boğa, Gök Tanrısı/Fırtına Tanrısı'nın bizzat kendisini temsil etmekteydi. Eski Tunç Çağı'nda

hâkim olan hayvan biçimli (zoomorf) tanrı inancının yerini, insan biçimli tanrı inancı almıştır. Ancak bu geçiş sürecinde, insan biçimli tanrılar, eski inançla bağlantı kurmak amacıyla hayvan biçimli karşılıklarıyla birlikte anılmıştır (Akurgal, 1997: 121). Bu nedenle Fırtına Tanrısı, boğa figürüyle tasvir edilmiştir.

Fırtına Tanrısı, Hititlerde aynı zamanda Göğün Yağmur Tanrısı olarak da adlandırılmaktadır. Bu inanış, Hattilerden Hititlere geçmiş olup kültürel ve dini etkileşimin bir başka örneğini göstermektedir. Orta Tunç Çağı'nda Hititler, boğa ile Fırtına Tanrısı'nı bir ve aynı varlık olarak kabul etmişlerdir. Nitekim Alacahöyük kaya kabartmalarında görüldüğü üzere insanlar, Fırtına Tanrısı'na yani boğaya tapınarak saygılarını sunmaktadır. Benzer şekilde İnandık Vazosu'nda da boğa önünde gerçekleştirilen kurban sunma ve adak ritüelleri dikkat çekmektedir. Hitit inanç sisteminde tanrıyı temsil eden hayvan, aynı zamanda o tanrıya adanan kurbanın da türünü belirlemektedir. Örneğin, Güneş Tanrıçası'na ve Hepat'a inek kurban edilirken, Fırtına Tanrısına koç veya boğa kurban edilmiştir (Himmetoğlu, 2018: 9-10). Hititlerde boğa, üreme ve çoğalmanın sembolü olarak görülmektedir. Marija Gimbutas, boğa başının şeklini kadın rahmine benzetmiş ve bu nedenle boğayı yalnızca tanrıyla değil, kadın ve bereketle de ilişkilendirmiştir. Çatalhöyük'te boğanın cinsiyetine dair kesin bir ifade bulunmamakta, bu nedenle sembolik anlam çoğunlukla boynuzlar üzerinden açıklanmaktadır (Özgül, 2023: 357-358). Avcı-toplayıcı ve tarım topluluklarında yaşamın temel unsurlarından biri olan boğa, dinsel bir anlam taşıyarak tanrısallığın simgesi hâline gelmiştir. Hititlerde boğa, Fırtına Tanrısı Teşup'un sembolü olarak kabul edilmiştir (Özgül, 2023: 360). Ulukummi Şarkısı'nda Šerišu ve Tella isimli boğalara atıfta bulunulmakta, Hedammu mitinde de boğadan söz edilmektedir. Boğanın yanı sıra sığır da mitolojik efsanelerde yer almakta; örneğin, Kumarbi mitinde sığır, tanrılara zenginler tarafından sunulan adak hayvanları arasında gösterilmektedir (Baysan, 2023: 46).

Yılan

Yılan, Türk Şamanizminde yeraltı tanrısı Erlik'in simgelerinden biridir. Yılanın genellikle "kara" ile özdeşleştirilmesi de bu ilişkiyle ilgilidir. Türk mitolojisinde "ak", Gök Tanrı'yı; "kara" ise yer ve yeraltı tanrısını temsil etmektedir. Bazı şamanlar, ritüeller sırasında yılan kılığına girerek onun hareketlerini taklit eder, şaman kıyafetlerinde de yılanı simgeleyen unsurlar bulunur. Türk kozmogonisine göre kara yılan, yedişer yıldızdan oluşan dört yıldız grubundan birini oluşturmaktadır (Çoruhlu, 2002: 157-158). Yılan, mitolojik bağlamda ölümsüzlük, nazar, büyü, kötülük, sağlık gibi farklı kavramları

simgelemekle birlikte çoğu zaman uğursuzluk ve şeytani güçlerle ilişkilendirilmiştir. Ancak olumsuz çağrışımlarının yanında, kutsal kabul edilmiş; hem korkulmuş hem de saygı gösterilmiştir (Sütcü, 2021: 165).

On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nde yıl sembollerinden biri de yilandır. Altay yaratılış mitinde ise yılan, Erlik'in kandırdığı bir hayvan olarak yer alır. Bu anlatıya göre, yılan ve köpek, yenilmesi yasak meyveyi koruyan hayvanlardır. Erlik, ilk insanlar Törüngey ve karısı Eje'yi yasak meyveyi yemeleri için kandırır. Yılanı “ağaca çık” der; yılan ağaca çıkarak meyveyi yer. Ardından Eje de meyveyi yer ve istemeyen kocası Törüngey'in ağızına da sürer. O anda Törüngey'in tüyleri dökülür. Tanrı Ülgen bu olayı sorguladığında Törüngey, Eje, yılan ve köpek birbirini suçlar. Bunun üzerine Ülgen, yılanı “Sen artık Körmös (şeytan) oldun; insanlar sana düşman olacak, seni vuracak, öldürecek” diyerek onu lanetler. Sonuçta Törüngey ile Eje yeryüzünde, yılan ise yeraltında yaşamaya mahkûm edilir (İnan, 1986: 15-16).

Şamanist Türk topluluklarında ak şamanların yanında, çok korkulan kara şamanlar da bulunmaktaydı. Yakut inançlarında ilk kamın kara şaman olduğu kabul edilir. Olağanüstü güçlere sahip bu şaman, kibri yüzünden Yakutların en yüce tanrısını tanımayı reddeder. Vücudu yılanlardan oluşan bu şaman, tanrı tarafından ateşe atılır; alevlerin içinden ise bir karakurbağa çıkar ve bu varlıktan cinlerin türediğine inanılır (Çoruhlu, 2002: 158). Eski Türk halk sanatında ise yılan figürü, çizim ya da kabartma olarak sıkça kullanılmış ve yeraltı dünyasını, ölümler hakkındaki inançları, ataların ruhlarını simgelemiştir. Kimi eserlerde tek boynuzlu yılan, karanlığı ve ölümler âlemini temsil etmektedir. Ayrıca halk efsanelerinde tılsımlı yılanlardan da söz edilir. Bu inanca göre, yılanın etini yiyen kişi büyü yapma gücü kazanır ve doğanın sırlarını öğrenmeye başlar (Beydili, 2003: 616).

Hititler, yılanı hem iyi hem de kötü; hem karanlık hem de aydınlık; hem ölümsüzlük hem de şifa sembolü olarak algılamışlardır. Bu dönemde yılan, aynı zamanda isyanın, sinsiliğin, huzursuzluğun ve kötülüğün simgesi olarak da değerlendirilmiştir. Düzenli olarak deri değiştirmesi ve yeraltı dünyasıyla ilişkilendirilmesi nedeniyle yılan, insanın dünyayı anlamlandırmasında önemli bir varlık olarak görülmüş; Hititler bu canlıya hem korku hem de saygı duymuştur. Yılan, tanrılarla iletişim kurulan kutsal bir güç olarak da kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Hitit mitolojisinde İlluyanka adındaki dev yılan ile Fırtına Tanrısı arasındaki mücadele önemli bir anlatıdır. Ayrıca yılan, bilgelik ve bilgi sembolü olarak görülmüş; iyileştirici ve şifa verici özellikleri olduğuna da inanılmıştır (Baysan, 2023: 48, 50-51).

Hurri kökenli Kumarbi efsanesinin önemli bir bölümü olan Hedammu Türküsü, bu mitolojik çerçevenin en dikkat çekici örneklerinden biridir. Efsaneye göre, Tanrı Anu'nun tohumlarından dünyaya gelen Fırtına Tanrısı Teşup'u yok etmek isteyen Kumarbi, oğlu Ullikummi'ye denk bir canavar yaratmayı planlar. Kumarbi, bu amaçla Büyük Deniz'in kızını ister; bu birleşmeden Hedammu adındaki yılan özellikli canavar dünyaya gelir. Suda yaşayan bu canavar, doymak bilmezliğiyle gittiği her yeri çöle çevirir, ülkede kıtlık yaratır ve insanlığı yok oluşun eşiğine getirir. Bunun üzerine Hikmet Tanrısı, Kumarbi'yi sert sözlerle uyarır. Hedammu'nun yarattığı yıkımdan büyük üzüntü duyan Ninive kraliçesinin gözyaşları ise ırmakları dolduracak kadar çoğalır. Kraliçe, güzelliği ve çekiciliğini kullanarak canavarı alt etmeye karar verir. İlk denemesinde hoş kokular sürünerek süslenir ve iki nedimesiyle birlikte kıyıya gider; nedimeler saz çalıp şarkı söylerken kraliçe denize girer. Ancak Hedammu, onu hakaretle karşılayarak yemeye kalkışır. İkinci denemesinde ise denize aşk şerbeti katarak Hedammu'yu sarhoş eder ve baştan çıkarmayı başarır. Canavar, denizi terk ederek karaya çıkar; bunun sonucunda Teşup, Hedammu'yu öldürür (Özgüç, 2003: 14-15). Hitit sanatında da yılan motifi önemli bir yer tutar. Özellikle kaya kabartmalarında yılan figürüne sıkça rastlanması, bu hayvanın mitolojik ve dini semboller arasındaki güçlü konumunu göstermektedir.

Sonuç

Türkler ve Hititler, tarih sahnesinde farklı coğrafyalarda yaşamış ve temelde birbirinden farklı kültürel öğeleri bünyelerinde barındırmışlardır. Her toplumun kültürel gelişmişlik düzeyi ve kendine özgü unsurları farklı olsa da, yaradılışın ve tabiatın belirli bir çerçeveye sahip olması; farklı coğrafyalarda yaşayan milletlerin zaman zaman ortak kültürel paydalarda buluşmasına zemin hazırlamıştır. Zaman içerisinde Türkler, göç ve fetih hareketleri sonucunda bir dönem Hitit toprağı olarak bilinen Anadolu'yu yurt edinmiş ve burada kültürlerini hâkim kılmayı başarmışlardır. Her iki millet de doğaya ve hayvanlara daima önem vermiştir. Sosyal ve ekonomik açıdan kritik öneme sahip bu unsurları korumuş ve hayatın her alanında onlarla güçlü bağlar kurmuşlardır. Hayvanlardan et, süt ve deri gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında yararlandıkları gibi, onları binek hayvanı olarak da kullanmışlardır. Ayrıca hayvanlar tarımsal faaliyetlerde temel bir yardımcı unsur olmuştur. Bu nedenle hayvanlar, her iki toplumda da hayatta kalmanın ve yaşamın devamlılığının en önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir.

Toplumların hayatında böylesine merkezi bir rol üstlenen hayvanların, kültüre ve sanata yansımaması düşünülemez. Bu nedenle hayvanlar, inanç

sistemlerinin de bir parçası hâline gelmiş ve güçlü sembolik figürlere dönüşmüştür. Türk ve Hitit mitolojilerinde hayvanların inanç sistemindeki yeri ve etkinliği, çeşitli mitlerde açıkça görülebilmektedir. Türk mitolojisi, en eski ve köklü mitolojiler arasında yer almakta ve kendine özgü pek çok unsuru bünyesinde barındırmaktadır. Hititler ise çok tanrılı inanç sistemi ve geniş panteonları ile dikkat çeker; bu yüzden Hitit tanrıları için “Hatti’nin bin tanrısı” ifadesi kullanılmıştır. Hititlerin bu kadar zengin bir mitolojik unsura sahip olmasının temel nedeni ise, fethettikleri coğrafyalardaki halkların mitolojilerini benimseyip kendi inanç sistemlerine eklemeleridir. Bu bağlamda, Türk ve Hitit mitolojileri farklı yönlerden yapılacak karşılaştırmalı araştırmalara geniş imkânlar sunmaktadır.

Bu çalışmada, Türk ve Hitit mitolojilerinde yer alan hayvanlar üzerine karşılaştırmalı bir inceleme yapılmıştır. Her iki mitolojide birçok hayvan yer almakla birlikte, tümüne çalışmada yer vermek mümkün olmamıştır. Bu nedenle, Türk ve Hitit mitolojilerinde öne çıkan ve çeşitli sebeplerle öncelikli olarak ele alınan hayvanlar; kurt, kartal, geyik, aslan, boğa (öküz, inek) ve yılanıdır. Çalışmada, söz konusu hayvan mitlerinin hangi kavramları ve değerleri sembolize ettiği, benzerlik ve farklılıkları örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Karşılaştırmalar sonucunda, kurdun iki mitolojide farklı şekillerde algılandığı görülmektedir. Kurt miti, Türk mitolojisinde yoldaş, soyun devamını sağlayan, insana yardım eden koruyucu ve kutsal bir varlık olarak görülür. Kurtun soyundan geldiğine dair inanç, onu en önemli ve kutsal hayvan hâline getirmiştir. Kurt, devlet ve hakanlık sembolünde yer almasının yanı sıra renk simgeselliğinde de anlam taşımaktadır. Bu yönleriyle Türk mitolojisi, Hitit mitolojisinden ayrılmaktadır. Hititlerde ise kurt, hem olumlu hem olumsuz anlamlar taşır; kötülük ve tehditleri simgelerken, halkı kötülüklerden koruyan bir varlık olarak da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, her iki mitolojide de kurdun koruyucu rolü benzerlik göstermektedir.

Kartal miti her iki mitolojide benzer anlamlar taşır. Türk mitolojisinde kartal, güç, koruyucu ruh ve adaleti simgelerken, Hitit mitolojisinde güç ve özgürlükle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca Türk mitlerinde kartal, güneş ve hakanı temsil ederken, Hititlerde savaşın simgesi olmuştur.

Geyik miti, her iki mitolojide de Tanrıça, dişi ruh, bolluk ve bereketi simgeler. Ancak Türk mitolojisinde renk simgeçiliği açısından farklı adlandırmalar yapılırken, Hitit mitolojisinde geyik koruyucu bir tanrı olarak görülmüş,

boynuzlarının düşmesi yaratılış ve yenilenme anlamlarını taşımıştır. Bu özellikler, geyik mitinin iki mitolojideki farklılığını ortaya koymaktadır.

Aslan miti, Türk mitolojisinde kötülüğe karşı iyiliği, yiğitliği ve gücü simgelerken, Hitit mitolojisinde de güç sembolü olarak yer almıştır. Bunun yanı sıra Hititlerde aslan, Güneş Tanrıçasını temsil etmiş, cesaret, liderlik ve kralın simgesi olarak da kabul edilmiştir. Aslanın kentin ve halkın koruyucusu olduğuna inanılması, Hititlerdeki bu miti Türk mitolojisinden ayıran bir unsur olarak öne çıkarmaktadır.

Boğa miti, iki mitolojide de güç, bolluk ve bereket sembolü olarak benzerlik göstermektedir. Türk mitolojisinde boğa, hakanın, gücün ve alplığın simgesi olmuş; erken dönem Türklerinde savaş tanrısı ile ilişkilendirilmiştir. Hitit mitolojisinde ise boğa, baş tanrı olan Fırtına Tanrısı'nı temsil etmiş, aynı zamanda üreme, çoğalma, tarım ve hayvancılığın sembolü olarak değerlendirilmiştir. Bu farklılıklar, boğa mitinin iki mitolojideki işlevsel ayrımlarını göstermektedir.

Yılan miti, iki mitolojide de olumsuz çağrışımlarla ilişkilendirilmiş, kutsal sayılmış ve korku ile saygının bir arada bulunduğu bir simge olmuştur. Türk mitolojisinde yılan, yeraltı tanrısı Erlik'i simgelerken, her iki mitolojide yeraltını, kötülüğü ve huzursuzluğu temsil etmiştir. Bununla birlikte yılanın iyileştirici güçleri olduğuna ve bilgelik simgesi olarak görüldüğüne inanılmıştır. Genel anlamda olumsuz olarak algılanan yılan miti, bu yönleriyle olumlu anlamlarda da kullanılmıştır.

Kaynakça

- Aça, Mehmet ve Yolcu, Mehmet Ali (2019). “Halk Bilgisinin İnanış Temelli Temsilleri”. *Halk Bilimi El Kitabı*. Ed. Mustafa Aça. Nobel, 345-440.
- Akurgal, Ekrem (1997). *Anadolu Kültür Tarihi*. TÜBİTAK Yayınları.
- Akurgal, Ekrem (2007). *Anadolu Uygarlıkları*. Net Turistik Yayınları.
- Bayat, Fuzuli (2016). *Türk Mitolojik Sistemi, C.2*. Ötüken Neşriyat.
- Bayat, Fuzuli (2017). *Türk Mitolojik Sistemi, C.1*. Ötüken Neşriyat.
- Baysan, Başak (2023). *Eski Anadolu Mitlerinde Geçen Canlı Varlıklar ve Sembolik Değerleri (MÖ II. Binyılın Sonuna Kadar)*. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi.
- Beydili, Celal (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Yurt Kitap-Yayın.

- Boratav, Pertev. N. (2012). *Türk Mitolojisi (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi)*. BilgeSu Yayıncılık.
- Brandau, Birgit ve Schickert, Harmurt (2015). *Hititler (Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu)*. Çev. Nazife Mertoğlu. Arkadaş Yayınevi.
- Çilingir Cesur, Sevgül (2020). *Hititlerde Ritüel ve Büyü*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Çilingir Cesur, Sevgül (2021). “Hitit Kültüründe Kurt ve Kurt Adamlar”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36(2): 465-496.
- Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. Kabalcı Yayınevi.
- Dinçol, Ali (1982). “Anadolu Uygarlıkları”. *Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C.1. Görsel Yayınları.
- Doğan Alpaslan, Meltem ve Alpaslan, Metin (haz.) (2019). *Hititler, Bir Anadolu İmparatorluğu*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gültepe, Necati (2015). *Türk Mitolojisi*. Resse Kitabevi.
- Himmetoğlu, M. Fazıl (2018). “Neolitik Dönem ve Eski Çağ Anadolu’sunda Kutsal Boğa ve Fırtına Tanrısı İlişkisinin Kökeni Hakkında Yeni Değerlendirmeler”. *Tarih Okulu Dergisi*, XXXIII: 1-21.
- İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (2017). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Karauğuz, Güngör (2021). *Hitit Mitolojisi*. Çizgi Kitabevi.
- Ögel, Bahaeddin (1995). *Türk Mitolojisi*, C.2. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (2010). *Türk Mitolojisi*, C.1. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüç, Nimet (2003). *Hatti Efsanesi, Yılan İlluyanka’nın Tasvir Sanatında Yorumu*. Ankara. Türkiye Bilimler Akademisi Forumu.
- Özgül, Evin (2023). *Eski Anadolu Topluluklarında Tanrıça Tasvirleri (MÖ 2. Binyılın Sonuna Kadar)*. Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi.
- Roux, Jean-Paul (2011). *Eski Türk Mitolojisi*. Çev. Musa Y. Sağlam. BilgeSu Yayıncılık.
- Roux, Jean-Paul (2014). *Orta Asya, Tarih ve Uygarlık*. Çev. Lale A. Özcan. Kabalcı Yayınevi.
- Roux, Jean-Paul (2023). *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. Çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan. Dergâh Yayınları.

- Seyidoğlu, Bilge (2017). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Metinler ve Tahliller*. Dergâh Yayınları.
- Sir Gavaz, Özlem (2016). “MÖ 2. Bin Yıl Bazı Gelenek ve Halk Motiflerinin Günümüze Yansıyan Örnekleri”. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 19: 79-91.
- Sütcü, Güneş (2021). “Türk ve Rus Mitolojisinde Hayvan Mitleri”. *KARE, ÖS, Türkiye’de Karşılaştırmalı Edebiyat*: 150-171.
- Tanpolat, Cansu (2016). *Doğu ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri*. Yüksek Lisans Tezi. Işık Üniversitesi.
- Tansü, Yunus Emre ve Güvenç, Baran (2015). “Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri Üzerine Düşünceler”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 218: 1-16.
- URL-1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Kül_Tigin_Büstü (Erişim: 06.05.2025)
- URL-2: <https://fotogezi.blogspot.com/2004/03/belki-de-medeniyet-buradan-dogdu.html> (Erişim: 06.05.2025).
- URL-3: <https://www.oggusto.com/seyahat/yurtici/insanlik-tarihinin-ilk-sehri-catalhoyuk-hakkinda-bilmeniz-gerekenler> (Erişim: 06.05.2025).
- URL-4: <http://burhanoguz.com/118-bolum/> (Erişim: 06.05.2025).

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Yazarların Notu: Bu makale, Prof. Dr. Hasan Ali Şahin’in danışmanlığında Mehmet Çınar’ın yazdığı “Eski Anadolu Mitolojilerindeki ve Türk Mitolojisindeki Hayvanların Karşılaştırılması (M.Ö. 3000 - M.Ö. 600)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sunmuştur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Authors’ Note: This article was produced from the master’s thesis titled ““Comparison of Animals in Ancient Anatolian and Turkish Mythologies (3000 BC - 600 BC)” written by Mehmet Çınar under the supervision of Prof. Dr. Hasan Ali Şahin.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Declaration of Conflicting Interests: The authors have no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.

Author-Contributions Statement: The authors contributed equally to the work.